

Витяг зі [Звіту про права людини в Україні \(перше півріччя 2015 року\)](#)

[Максим Васін](#), спеціально для [УГСПЛ](#)

СВОБОДА ДУМКИ, СОВІСТІ

ТА РЕЛІГІЇ.

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ

Загальний огляд

Вже традиційно Україна демонструє високий рівень забезпечення свободи думки, совісті, релігії та вираження поглядів. Хоча законодавче регулювання в цій сфері відповідає більшості міжнародним стандартам, зокрема керівним принципам ОБСЄ БДІПЛ / Венеціанської Комісії, однак не є досконалим і містить у собі чимало двозначних або неузгоджених між собою норм. Водночас, практика органів державної влади та судових органів переважно ґрунтується на демократичних підходах до забезпечення цих фундаментальних свобод [1].

Порівняно з минулим роком кількість релігійних організацій в Україні на початок 2015 року зросла на 328 та сягнула 35 317 релігійних організацій, включаючи 989 релігійних громад без статусу юридичної особи [2]. Цього разу ці офіційні дані з об'єктивних причин не враховують релігійні організації на незаконно анексованій російськими військами території України – у Криму (2083 у 2014 році) та місті Севастополь (137 у 2014 році) [3].

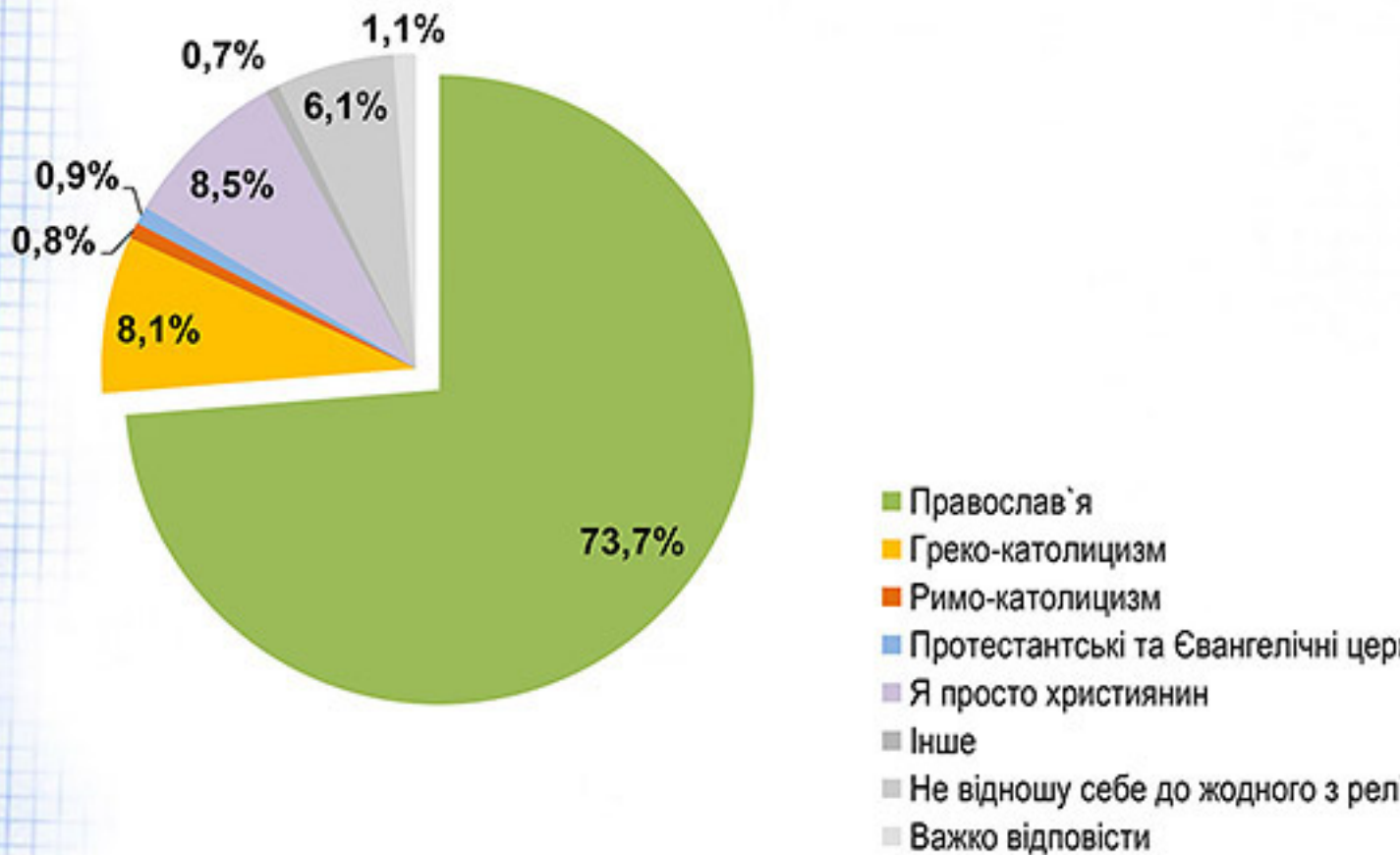
Також ця статистика навряд чи відображає реальну картину окупованих територій Донецької та Луганської областей, з огляду на цілеспрямовані релігійні переслідування місцевих віруючих і релігійних громад з боку проросійських сепаратистів протягом останнього року. Тим не менше, в решті усіх областей України мало місце зростання кількості зареєстрованих релігійних організацій, що складало біля 0,5–1,8% на рік.

Станом на 01.01.2015 року в Україні зареєстровано 87 релігійних центрів та 292 релігійних управління (єпархії, дієцезії тощо), які представляють понад 50 різних конфесійних напрямків. Також функціонує 32792 зареєстровані місцеві релігійні громади, 516 монастирів, 365 релігійних місій, 78 братств, 198 духовних навчальних закладів, 12406 недільних шкіл. Згідно офіційної статистики, на сьогодні релігійними справами опікуються 31781 священнослужителів, з яких іноземцями є 693 осіб.

Згідно з результатами дослідження, проведеного у лютому 2015 року групою соціологічних компаній – РЕЙТИНГ, SOCIS, Центр Разумкова та КМІС, більшість опитаних українців (74%) вважають себе православними, 8% – греко-католиками, по 1% – римо-католики та протестантські (євангельські) церкви. Просто християнами себе вважають майже 9% опитаних, не відносять себе до жодного з релігійних віросповідань 6%, а ще 1% респондентів було важко відповісти.

В регіональному розрізі в усіх областях найбільш поширеним є православ'я, окрім Тернопільської, Івано-Франківської та Львівської областей, де більше половини мешканців є греко-католиками. Також греко-католиками себе вважають майже 20% мешканців Закарпаття. Римо-католиків зустрічається більше на Закарпатті (7%), у Хмельницькій (3%), Тернопільській (3%), Вінницькій та Житомирській областях. Протестанти (євангельські християне) найбільше поширені у Рівненській (5%), Волинській, Тернопільській, Чернівецькій, Київській, Донецькій і Хмельницькій областях.

Скажіть, будь ласка, до якої релігії Ви себе зарахову

група РЕЙТИНГ, SOCS, Центр Разумкова, КМІС | Релігійні вподобання населення | квітень 2015

Україна 2015: Свобода думки, совісті та релігії. Свобода вираження поглядів

Скажіть, будь ласка, до якої релігії Ви себе зараховуєте

- Православ'я
- Греко-католицизм
- Римо-католицизм
- Протестантські та Євангелічні церкви
- Я просто християнин
- Не відношу себе до жодного з релігійних віросповідань
- Важко відповісти

група РЕЙТИНГ, SOСIS, Центр Разумкова, КМІС | Релігійні вподобання населення | квітень 2015

Оцінки ситуації в Україні з боку міжнародних місії і організації, громадських активістів

Дані міжнародних місій і національних правозахисних організацій свідчать про те, що продовження російської агресії проти України через політичну, військову та інформаційну підтримку сепаратистів на сході країни і надалі супроводжується активним використанням релігійного чинника, як штучного ідеологічного підґрунтя для мобілізації проросійських сил та ще більшого розпалення конфлікту зсередини країни.

Починаючи з весни 2014 року, релігійні переслідування у контрольованих проросійськими сепаратистами містах на сході України набули жахливих масштабів та форм – погрози, побиття, катування та вбивства релігійних діячів і віруючих, захоплення культових та інших споруд, які використовувалися бойовиками у тому числі в якості вогньових позицій. Під загрозою для свого життя та здоров'я опинилися майже усі християнські громади та релігійні діячі, за виключенням Української православної церкви (Московського патріархату) та деяких

інших [5].

Міжнародним партнерством за права людини (International Partnership for Human Rights, Брюссель) спільно з Центром громадянських свобод (Київ) та за допомоги Інституту релігійної свободи (Київ) підготовлена [доповідь правозахисників «Коли Бог стає зброєю: Переслідування за релігійними переконаннями у збройному конфлікті у східній Україні»](#), презентована широкій громадськості у травні 2015 року.

Доповідь містить у собі факти, свідчення жертв і очевидців релігійно-вмотивованих переслідувань, які здійснюють бойовики-сепаратисти під час військового конфлікту на Донбасі. У доповіді наголошується, що релігійні переслідування у зоні конфлікту посилилися після того, як у травні 2014 року так звана «Донецька Народна Республіка» проголосила православ'я Московського патріархату головною релігією регіону та взяла за основу геополітичну концепцію «Руського світу», розроблену Російською православною церквою у Москві. Це призвело до переслідувань інших церков, чисельних випадків викрадень, тортур та інших видів жорстокого поводження по відношенню до священників і віруючих, в тому числі вбивств.

Фактично проросійські сепаратисти запровадили заборону на інше релігійне сповідання в регіоні, окрім православ'я Московського патріархату. Деякі з них відкрито говорили іноземним журналістам про те, що вони взяли у руки зброю з метою створення на Донбасі «православної держави», в якій неприпустима діяльність будь-яких «сект» чи «псевдо релігій».

При цьому вираження проукраїнських поглядів, використання національних символів чи української мови на окупованій території Донеччини та Луганщини також пов'язані з реальними ризиками фізичної розправи з боку сепаратистів. Незаконні озброєні групи під прапорами Російської Православної Армії та козацьких військових загонів відкрито висловили свою прихильність московському православ'ю і заявили про початок «хрестового походу» проти інакомислячих. У доповіді наводяться докази того, що кілька священників Української православної церкви (Московського патріархату) в різній мірі підтримували ці незаконні збройні угруповання в їх кампанії проти представників протестантських (євангельських) і католицьких церков, а також православних Київського Патріархату.

Автори схиляються до висновку, що релігійні переслідування на окупованих територіях Донбасу є частиною добре скоординованої проросійської політики, яка ґрунтується на православному фундаменталізмі. Релігія використовується як ідеологічна основа агресії проти України, а геополітичний конфлікт супроводжується імітацією «державного будівництва» на окупованих проросійськими сепаратистами територіях [6].

Чимало свідчень жертв релігійних переслідувань, які підтверджують релігійну вмотивованість злочинів проти цивільного населення на Донбасі з боку проросійських сепаратистів, а також особисті зізнання виконавців цих злочинів, були оприлюднені 19 березня 2015 року у [відеорепортажі «Secret Protestant Churches in Donetsk»](#)

Ukraine's Religious War»

журналіста Сімона Островського для міжнародного каналу новин VICE News [7]. Дане журналістське розслідування проведене безпосередньо у Донецьку й околицях окупованого міста та наочно демонструє атмосферу залякування та релігійної ворожнечі, яку поширюють озброєні сепаратисти.

Ті віруючі та релігійні громади, які потрапили до умовного списку «сект» і «розкольників», зазнають жорстоких переслідувань і стають жертвами злочинів на ґрунті ненависті. Православний фундаменталізм, що переростає в екстремізм, складає невід'ємну частину політики самопроголошених «республік».

У підсумку багато віруючих на окупованих територіях Донбасу позбавлені можливості вільно сповідувати свою релігію та звершувати обряди, дотримуватися свого релігійного способу життя та вільно виражати свої погляди. Більшість із них або пішли у підпілля, або змушені були припинити будь-яку релігійну діяльність через загрозу фізичної розправи по відношенню до священників та прихожан. Спонування єпископів, священників і пасторів «неугодних» конфесій під загрозою розстрілу залишити територію АТО також використовувалося сепаратистами як спосіб припинення діяльності релігійних меншин з метою ідеологічної стерилізації зони військового конфлікту.

Комісія США з міжнародної релігійної свободи (United States Commission on International Religious Freedom – USCIRF) у своєму щорічному звіті 30 квітня 2015 року також заявила про те, що незаконна військова окупація Криму і підтримка бойовиків-сепаратистів у Донбасі з боку Росії обумовили появу релігійних переслідувань на цих територіях України. У звіті наводяться факти переслідувань, конфіскації будівель і літератури релігійного призначення, дискримінації представників Київського Патріархату, католицької церкви, мусульманської спільноти та організації Свідків Іегови у Криму. Згадано також про запровадження обов'язкової перереєстрації за російським законодавством усіх релігійних організацій на півострові, вимогу щодо якої змогли виконати лише 1–2% з них [8].

В звіті USCIRF вказується, що у контрольованих сепаратистами регіонах Донбасу церковні громади євангельських християн (протестантів) та Української православної церкви Київського Патріархату стали об'єктами насильства та дискримінації, а їх молитовні будинки, храми та інша власність конфіскуються проросійськими бойовиками або знищуються. Повідомляється, що 4-тисячна група проросійських бойовиків під назвою «Руська Православна Армія», яку очолював колишній російський офіцер військової розвідки Ігор Гіркін (псевдонім – Стрелков), була залучена до таких релігійних переслідувань.

Комісія США перелічує також факти, коли підтримувані Росією сепаратисти на Донбасі захоплювали у полон священників, пасторів та інших релігійних діячів. Як приклад, у травні 2014 року бойовики так званої «ДНР» захопили в полон католицького священника о. Павла Вітека, а у липні 2014 року священник УГКЦ о. Тихон (Сергій) Кульбака провів десять днів у їх полоні, подібна доля спіткала адвентистського пастора Сергія Литовченка. У червні 2014 року російські бойовики під проводом Ігоря Гіркина

(Стрелкова) викрали прямо з богослужіння, конфіскували особисте майно та розстріляли двох служителів євангельської церкви «Преображення Господнього» в Слов'янську – Віктора Бродарського і Володимира Величко, та двох синів пастора цієї церкви – Альберта та Рувима Павенків [9].

З цих причин Комісія США з міжнародної релігійної свободи знов помістила Росію до списку 2 найбільших світових порушників релігійної свободи та прав віруючих.

У 2015 році **Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні (HRMMU)** продовжує отримувати повідомлення про полювання на релігійні меншини у районах Донбасу, контрольованих озброєними групами бойовиків. Так, 10 січня в Горлівці п'ять служителів громади Свідків Єгови були затримані та доставлені до офісу командира так званої «ДНР», який звинуватив їх у зраді православ'я. Віруючі повідомили, що сепаратисти побили їх кулаками і ногами, а також піддавали тортурам у вигляді інсценування страти.

Після декількох годин вони були звільнені, але їм пригрозили розстрілом у разі продовження своєї релігійної діяльності. Крім цього, 22 січня у місті Донецьку служитель громади Свідків Єгови був викрадений зі свого робочого місця бойовиками проросійського батальйону «Оплот», що є одним із незаконних військових угруповань «ДНР». Йому зав'язали очі і допитували кілька разів, перш ніж він був звільнений наступного дня [10].

Окремо варто наголосити, що станом на липень 2015 року у Донецькій та Луганській областях під контролем проросійських бойовиків залишаються десятки конфіскованих ними релігійних споруд – храмів, молитовних будинків, духовних навчальних закладів і реабілітаційних центрів.

Релігійні організації як власники позбавлені доступу до цих культових споруд, які перепрофільовані бойовиками під військові цілі – для розміщення іноземних найманців та військового арсеналу. За наявними в Інституті релігійної свободи даними цей перелік складається з понад двадцяти культових і допоміжних споруд релігійних організацій, які досі захоплені сепаратистами.

Таку інформацію про захоплення бойовиками власності релігійних громад на Донбасі зафіксувала також Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні (HRMMU). Як приклад, 3 березня 2015 року в м. Єнакієве Донецької області, контрольованому незаконними військовими формуваннями сепаратистів, троє озброєних бойовиків наказали громаді Свідків Єгови здати ключі від Зали Царства (місця їх богослужінь) для того, щоб використовувати його як казарму. Пізніше, 26 березня, озброєні бойовики увірвалися до Зали Царства в м. Брянка у Луганській області, контрольованому сепаратистами, та забрали всі меблі з будівлі, а також змінили вивіску громади на власну – «Всевелике Військо Донське» [11].

Окрім десятків жахливих фактів релігійних переслідувань на Донбасі з боку проросійських бойовиків, зафіксованих за останній рік, викликає занепокоєння теперішня позиція лідерів сепаратистів. Так, 18 травня 2015 року у Донецьку голова

самопроголошеної «Донецької народної республіки» О. Захарченко заявив, що він визнає чотири конфесії – православ'я, римо-католицтво, мусульманство та іудаїзм, хоча він сам вважає за істинну лише православну церкву Московського патріархату. Захарченко сказав:

«Нам не можна утискати віруючих цих чотирьох конфесій. З іншого боку, я буду жорстко боротися з сектантством. Я не хочу, щоб ...систему виховання нашої молоді ламали псевдо релігії та сектантство. Тому ряд законопроектів буде прийнято» [12].

З огляду на це, можна прогнозувати появу нових злочинів на релігійному ґрунті на територіях Донецької та Луганської областей, підконтрольних проросійським сепаратистам. Перед загрозою релігійних переслідувань на територіях східної України, окупованих підтримуваних Росією бойовиками, в першу чергу опиняються православні Київського Патріархату, греко-католики, євангельські християни – баптисти, п'ятидесятники, харизмати, адвентисти та інші протестантські спільноти, а також мормони та Свідки Єгови.

Крім цього, **Верховний комісар ООН з прав людини у Доповіді про становище в галузі прав людини в Україні** (станом на 15 травня 2015 року) також звернув увагу на погіршення рівня релігійної свободи у Криму, а також на обмеження свободи слова та вираження поглядів, після незаконної анексії українського півострова Російською Федерацією.

Верховний комісар ООН заявив, що у Криму «свобода релігії була поставлена під загрозу в результаті обмежень через вимогу перереєстрації» згідно російського законодавства. За його даними, тільки 51 релігійна громада змогла отримати статус юридичної особи після обов'язкової перереєстрації в порівнянні з більше ніж 1400 релігійних організацій, зареєстрованих відповідно до законодавства України до так званого «референдуму» у березні 2014 року. При цьому Українська православна церква Київського Патріархату не подавала документи на перереєстрацію, а Римсько-католицькій церкві спочатку було відмовлено в перереєстрації через зауваження до деяких документів, викладених українською мовою.

У доповіді Верховного комісару ООН відзначається, що серед іншого контроль над медіа в Криму був посилений, адже принаймні 7 ЗМІ, що використовують кримськотатарську мову, в тому числі найбільш популярні серед кримськотатарської громади телеканали і газети, отримали відмову у перереєстрації відповідно до законодавства Росії та перестали працювати. Серед них телеканал «ATR» та дитячий кримськотатарський телеканал «Lale», радіостанції «Мейдан» і «Лідер», інформаційна агенція «QHA», газета «Авдет» та новинний веб-сайт «15 minut». Кінцевий термін перереєстрації всіх кримських ЗМІ відповідно до законодавства РФ закінчився 1 квітня 2015 року.

При цьому Роскомнадзор дозволив перереєстрацію лише 232 медіа, серед них 30, які використовують кримськотатарську мову. Для порівняння, за української влади станом на 2008 рік у Криму було зареєстровано біля 1500 газет, діяли державна ТРК та 6 комунальних студій проводового радіо, а також 16 комерційних телекомпаній ефірного

мовлення, 12 радіостанцій, 21 студій проводового радіомовлення, 56 студій кабельного телебачення, понад 200 передавальних засобів ретрансляційної мережі, з яких 185 забезпечували державне мовлення [13].

У зв'язку з цим, Верховний комісар ООН закликав фактичну «владу» Криму та Російську Федерацію покласти край практиці накладення громіздких вимог щодо перереєстрації в Криму, які були застосовані в основному щодо релігійних організацій та засобів масової інформації, оскільки не обмежує здійснення права на свободу вираження поглядів, свободу думки, совісті та релігії. При цьому Моніторингова місія ООН була вимушена нагадати, що необґрунтовані обмеження права шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якого роду серйозно підривають плюралізм ЗМІ та порушують свободу вираження думок, яка захищена відповідно до статті 19 Загальної декларації прав людини та статті 19 МПГПП.

У Криму також були зафіксовані факти тиску місцевих «правоохоронних органів» на журналістів, які були змушені виїхати на материкову Україну, за їх критичні репортажі. Як приклад, порушення кримінальної справи проти журналістки з Кримського центру журналістських розслідувань Анни Андрієвської та проведення обшуку з виїмкою особистих речей у помешканні її батьків.

Підсумовуючи, слід також додати, що навіть після ретельного пошуку автору не вдалося знайти згадок про зазначені вище релігійні переслідування та конфіскацію культових споруд на Донбасі у щоденних звітах **Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ**. Прикметно, що у звітах СММ ОБСЄ якщо і коментувалися події релігійного характеру на Донбасі, то у переважній більшості зі слів представників православної церкви Московського патріархату [14].

Подібним чином дивує також підхід **Міжпартійної групи Європейського Парламенту з питань свободи релігій або переконань та релігійної толерантності**

. У своїй першій щорічній Доповіді «Про стан свободи релігій або переконань у світі у 2014 році», оприлюдненій 3 червня 2015 року у Брюсселі, ця інституція жодним словом не згадала ні про Україну, ні про релігійні утиски російської влади у Криму, ні про релігійні переслідування на Донбасі з боку підтримуваних Росією сепаратистів [15].

Найбільш важливі новели законодавства України

Релігійна освіта та виховання

Після підписання Президентом України та опублікування набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів» № 498-VIII від 02.06.2015 року. Прикінцевими положеннями передбачено, що Закон вводиться в дію через місяць з дня набрання ним чинності – тобто з 4 серпня 2015 року.

Відповідно до цього Закону релігійні організації, статuti (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку, можуть бути засновниками (власниками) дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних та вищих навчальних закладів. Такі заклади матимуть статус приватних та проходитимуть процедуру ліцензування в Міністерстві освіти і науки України на рівні з іншими закладами, заснованими громадськими об'єднаннями, благодійними фондами, підприємствами чи фізичними особами.

Таким чином, парламент усунув багаторічну дискримінацію в освітній сфері по відношенню до релігійних організацій. При цьому зауваження відносно нібито порушення такими законодавчими змінами конституційної норми про відокремлення школи від церкви є некоректними не тільки з огляду на досвід демократичних країн Європи та США, але й зважаючи на норму статті 6 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Адже там чітко визначено, що саме «державна система освіти в Україні відокремлена від церкви (релігійних організацій), має світський характер». Враховуючи зазначене, зміни до статті 6 Закону України «Про освіту», внесені Законом № 498-VIII, передбачають, що на засновані релігійними організаціями приватні навчальні заклади не поширюється принцип світськості освітнього процесу, проте вони все одно повинні забезпечувати науковий характер освіти.

Варто зауважити, що Міністерство освіти і науки України висловилося проти таких законодавчих змін, і вже після голосування з зауваженнями до прийнятого Закону виступило Міністерство культури України. Здебільшого ці застереження стосувалися побоювань щодо можливих зловживань цим правом з боку тих релігійних організацій, які підпорядковуються закордонним релігійним центрам (насамперед, у країні-агресорі Росії). З цим була пов'язана затримка з підписанням прийнятого акту Президентом України.

Створення капеланської служби у Збройних Силах України

На виконання Розпорядження Кабінету Міністрів України протягом останнього року Міністерство оборони України працювало над розробкою Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України. Відповідний наказ Міноборони України № 40 від 27.01.2015 року пройшов міжвідомчі погодження та зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14 лютого 2015 року за № 161/26606 [16]. Розробка цього документу відбувалася в тісній взаємодії з представниками заінтересованих церков і релігійних організацій, які входять до складу Ради у справах душпастирської опіки при Міноборони України.

Положення визначає порядок призначення, головні завдання, порядок діяльності, взаємодію, права і обов'язки підрозділів і посадових осіб з питань служби військового духовенства (капеланства), органів військового управління, військових священиків (капеланів), консультативно-дорадчого органу при Міністерстві оборони України. Військові священики (капелани) будуть належати до духовного персоналу Збройних Сил і користуватимуться всіма правами, що випливають з їхнього статусу. Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права вони не можуть застосовувати зброю.

Військовими священиками (капеланами) можуть бути особи, запропоновані релігійними організаціями, що входять до складу Ради у справах душпастирської опіки при Міноборони України. Вони мають відповідати критеріям, встановленим у Положенні, та після відбору призначаються на посади працівників Збройних Сил України для задоволення релігійних потреб особового складу. У Положенні також врегульовано механізм взаємовідносин між капеланами та військовим командуванням.

Додатком до Положення є Кодекс військового священика, який передбачає низку обов'язків для капеланів. Зокрема, вони зобов'язані поважати релігійні переконання та традиції віруючих військовослужбовців, як і право на свободу світогляду невіруючих. Також військові священики повинні не допускати міжконфесійних поділів та суперечок. З метою вирішення спірних питань міжконфесійних відносин та реагування на випадки порушення Кодексу військового священика у фінальній редакції Положення, зареєстрованій Мін'юстом, з'явився окремий розділ щодо цих питань.

Створення капеланської служби для задоволення релігійних потреб військовослужбовців передбачається не тільки у війську, але також у Національній гвардії та Державній прикордонній службі України. Згідно Розпорядження Кабміну України від 02.07.2014 року № 677-р у місячний строк Міністерство оборони, Міністерство внутрішніх справ та Адміністрація Державної прикордонної служби мали розробити та затвердити відповідно до компетенції положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі, визначивши, що священнослужителі, які запропоновані релігійними організаціями та успішно пройшли відбір, працевлаштовуються з укладенням відповідних трудових договорів.

Однак на даний момент це урядове розпорядження виконало лише Міноборони, хоча процес створення профільної структури в Міністерстві та набору штату ще лише на початковій стадії. Окрім цього, Міністерству соціальної політики доручено підготувати пропозиції щодо доповнення Класифікатора професій професією, за якою забезпечується душпастирська опіка військовослужбовців і резервістів Збройних Сил, Національної гвардії та Державної прикордонної служби. Відповідні доповнення до Класифікатора професій були внесені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 18.11.2014 року № 1361 [17].

Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій протягом останніх років неодноразово наголошувала на необхідності «запровадити інститут військового капеланства (душпастирства) в Збройних Силах України та інших військових формуваннях». З цією метою 10 листопада 2008 року представники зацікавлених конфесій, чиї віруючі служать в Збройних Силах України, підписали з Міноборони спільний Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців. Його завданням є спільні дії та здійснення практичних заходів, спрямованих на поетапне впровадження в Українському війську ефективної системи душпастирської опіки та створення інституту військового духовенства (капеланства).

У 2009 році при Міністерстві оборони України було створено Раду у справах душпастирської опіки, а у квітні 2011 року наказом Міноборони було затверджено

Концепцію душпастирської опіки у Збройних Силах України, розроблену за участі представників церков і релігійних організацій.

Варто згадати, що на розгляд Верховної Ради восьмого скликання вносилося кілька законопроектів, спрямованих на врегулювання діяльності священників-капеланів у військових формуваннях. Найбільш вдалими з них є проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах (реєстр. № 1153), який розроблявся за участі представників Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, експертів, посадових осіб профільних міністерств [18].

Решта законопроектів розроблялася без залучення широкого кола зацікавлених релігійних організацій та у відриві від контексту поточної нормотворчої діяльності Міноборони, а тому не знаходили належної підтримки ні в Парламенті, ні в Уряді. Серед них проект Закону про соціальний захист священнослужителів, які здійснюють свою діяльність у районі ведення бойових дій чи антитерористичної операції (реєстр. № 2993 від 03.06.2015 р., автор – С. Семенченко). До цього ж, нещодавно цей автор відкликав іншу свою ініціативу – проект Закону про забезпечення права на свободу совісті у військових формуваннях України (реєстр. № 2249 від 26.02.2015 р.), який здобув чимало зауважень з боку Головного науково-експертного управління Верховної Ради.

Забезпечення релігійної свободи у закладах пенітенціарної системи.

Гарантування таємниці сповіді

Верховна Рада 14 травня 2015 року прийняла Закон України № 419-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання діяльності священнослужителів (капеланів) в органах та установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України». Законодавчі зміни врегульовують діяльність священників-капеланів в органах та установах пенітенціарної системи щодо здійснення душпастирської опіки серед арештованих і засуджених до позбавлення волі осіб (законопроект № 1154).

Закон встановлює, що зустрічі священнослужителів (капеланів) із засудженими надаються у час, вільний від роботи (навчання) засуджених, без обмеження кількості зустрічей у місці, визначеному адміністрацією установи виконання покарань. Подібна норма запроваджується також для осіб, арештованих на час проведення слідчих дій у кримінальних справах. Для координації заходів душпастирської опіки засуджених Державна пенітенціарна служба України повинна створити дорадчий орган, до складу якого включаються представники заінтересованих релігійних центрів і управлінь, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку.

Варто відзначити, що у розробці цих законодавчих змін ще у 2013 році брали участь представники Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, Інституту релігійної свободи та Державної пенітенціарної служби України. Парламент також врахував пропозиції діючих священників-капеланів щодо необхідності законодавчого забезпечення права арештованих і засуджених на таємницю сповіді.

Відтак, до Кримінально-виконавчого кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» внесено таке доповнення:

«Таємниця сповіді є недоторканною і охороняється законом. Забороняється оприлюднювати, фіксувати технічними засобами та відтворювати будь-яку інформацію, отриману зі сповіді. Відомості, отримані зі сповіді не можуть бути предметом досудового розслідування, досудового слідства чи кримінального провадження, використовуватися як доказ. Ніхто в жодному разі не може допитувати священнослужителя, перекладача чи іншу особу з питань, пов'язаних з конфіденційністю сповіді» [19].

Ці положення є важливою новацією, здатною підвищити рівень забезпечення свободи релігії як в закладах пенітенціарної системи, так і під час організації слідчих дій у кримінальному процесі.

Податкова політика щодо релігійних та інших неприбуткових організацій

14 травня 2015 року Верховна Рада прийняла Закон України № 420-VIII «Про внесення зміни до статті 266 Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування нерухомості релігійних організацій». Підготовлена парламентським Комітетом з питань податкової та митної політики редакція передбачає доповнення Податкового кодексу України нормою, звільнивши від оподаткування:

«об'єкти нерухомості, що перебувають у власності релігійних організацій, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законом порядку, та використовуються виключно для забезпечення їх статутної діяльності, включаючи ті, в яких здійснюють діяльність засновані такими релігійними організаціями добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні та інші), крім об'єктів нерухомості, в яких здійснюються виробнича та/або господарська діяльність» [20].

Таким чином, від оподаткування звільняються лише ті об'єкти нерухомості релігійних організацій та заснованих ними добродійних закладів, які не використовуються для виробничої та господарської діяльності. У своїх зверненнях Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій закликала представників різних політичних сил підтримати пропоновані зміни заради створення належних умов для звершення релігійними організаціями свого суспільно-важливого служіння. До того ж, у такий спосіб Парламент виконав попередню рекомендацію Інституту релігійної свободи щодо усунення передумов для дискримінаційних рішень органів місцевого самоврядування, які подекуди надавали податкові преференції вибірково, лише окремим релігійним громадам чи конфесіям.

Крім цього, 17 липня 2015 року Парламент ухвалив Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій». Згідно із прийнятим Законом, до неприбуткових організацій серед інших належать і релігійні організації.

Становлення суспільного телерадіомовлення в Україні

19 березня 2015 року Верховна Рада прийняла Закон України № 271-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо Суспільного телебачення і радіомовлення України».

Згідно законодавчих змін на базі державних мовників НТКУ, НРКУ, ДТРК, ТРК Криму та інших буде створене публічне акціонерне товариство «Національна суспільна телерадіокомпанія України» (НСТУ). При цьому 100% акцій цього публічного товариства належатимуть державі. На фінансування цієї структури Законом передбачено 0,2% від Державного бюджету України, що наразі складає близько 800 мільйонів гривень.

Проте народний депутат М. Томенко пропонував на розгляд Верховної Ради альтернативний варіант законопроекту. Він активно критикував законопроект № 1357, аргументуючи тим, що обласні теле- та радіокомпанії можуть стати підконтрольними державі через ухвалення Закону в такому вигляді. Водночас, напередодні голосування, вранці 19 березня, під стінами Верховної Ради України відбулась акція на підтримку законопроекту щодо Суспільного телебачення і радіомовлення України за участі активістів руху «Стоп цензурі» й експертів Реанімаційного пакету реформ.

Запуск суспільного мовлення є міжнародним зобов'язанням України перед ЄС та Радою Європи. Раніше експерти Ради Європи на прохання українського Парламенту проаналізували і підтримали цей законопроект і зміни до нього, вбачаючи в ньому можливість для збільшення незалежності медіа та свободи вираження поглядів в Україні [21].

Приклади системних порушень свободи думки, совісті та релігії

Проблеми з забезпеченням конституційного права на альтернативну (невійськову) службу

Процес мобілізації військовозобов'язаних громадян на військову службу, що триває вже понад рік, засвідчив відсутність законодавчого механізму забезпечення конституційної гарантії про заміну військового обов'язку на альтернативну (невійськову) службу, якщо його виконання суперечить релігійним переконанням громадянина (ч. 4 статті 35 Конституції). Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» подекуди застосовується за аналогією, але залишає чимало неврегульованих питань, адже його положення передусім стосуються призову на строкову військову службу.

Було зафіксовано чимало випадків, коли місцеві державні адміністрації відмовлялися приймати рішення про направлення мобілізованих віруючих громадян на альтернативну (невійськову) службу, оскільки вважали, що у даному випадку неможливо застосовувати за аналогією положення ч. 2 статті 9 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу». Відтак створювалися ситуації, коли мобілізовані віруючі попадали в замкнене

коло бюрократичного процесу – військкомати просили їх отримати довідку в держадміністрації, у той час як держадміністрації відмовлялися розглядати такого роду заяви та спрямовували віруючих назад до військкоматів.

Нерідко це завершувалося кримінальними переслідуваннями віруючих, яким інкримінувалося ухилення від мобілізації під приводом наявності релігійних переконань, які не дозволяють використання зброї. У більшості випадків українські суди ставали на бік віруючих та застосовували положення ч. 4 статті 35 Конституції як норми прямої дії, а також практику Європейського Суду з прав людини (справи «Баятян проти Вірменії», «Бухаратян проти Вірменії», «Цатурян проти Вірменії», «Стефанов проти Болгарії», «Ерчеп проти Туреччини»).

Як приклад, Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області 13 листопада 2014 року постановив виправдувальний вирок у кримінальній справі № 183/6316/14 щодо віруючого з громади

Свідків Єгови, який був звинувачений в ухиленні від мобілізації [22]. Однак прокуратура домагалася кримінального покарання віруючого як в апеляційній, так і в касаційній інстанції. У підсумку колегія Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ в Ухвалі від 23 червня 2015 року підтвердила законність і обґрунтованість цього виправдувального вироку.

Проте мають місце і невтішні приклади з судової практики. Зокрема, 13 березня 2015 року Володимирецький районний суд Рівненської області під головуванням судді Поровського В. А. у кримінальній справі № 556/127/15-к покарав позбавленням волі на 2 роки віруючого, який повідомив про неможливість проходження військової служби на підставі своїх релігійних переконань. При цьому суддя у тексті вироку посилався на те, що «обвинувачений не надав суду доказів того, що член церкви ХВС (християн віри євангельської – прим. автора) не може брати до рук зброю та захищати Батьківщину» [23].

Більш того, Апеляційний суд Рівненської області, переглядаючи цю кримінальну справу за скаргою обвинувачуваного, поставив йому за вину недотримання вимог ч. 2 статті 9 Закону «Про альтернативну (невійськову) службу» [24].

Подібна проблематика ставала предметом розгляду також і в адміністративному провадженні.

Як приклад, 11 червня 2015 року Харківський окружний адміністративний суд у справі № 820/5487/15 повністю задовольнив позов віруючого, якого військкомат мобілізував до війська, незважаючи на його прохання про альтернативну (невійськову) службу. При цьому Фрунзенській районний військкомат Харкова повністю проігнорував навіть той факт, що віруючий раніше вже проходив альтернативну службу замість строкової. Тож суд став на бік віруючого та у повному обсязі задовольнив його позовні вимоги, зокрема визнав незаконним рішення про його призов та факт вручення йому повістки про направлення до військової частини [25].

Іншою проблемою в цьому контексті є те, що Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» звужує це конституційне право, оскільки дозволяє ним скористатися лише членам зареєстрованих релігійних організацій. Постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 року № 2066 ще більше звужує коло осіб, які можуть скористатися правом на альтернативну (невійськову) службу, адже запроваджує Перелік релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю.

Варто зауважити, що цей Перелік не переглядався з 1999 року, а за цей час в Україні з'явилося понад 13 тисяч нових релігійних громад. Однак, незважаючи на наявність такого Переліку, 3 квітня 2015 року Новоград-Волинський міськрайонний суд Житомирської області у провадженні № 1-кп/0285/107/15 виніс виправдувальний вирок офіцеру запасу, який під час мобілізації виявив бажання проходити альтернативну (невійськову) службу, посилаючись на те, що він є активним прихожанином чоловічого монастиря Української православної церкви (Московського патріархату) в Одесі [26].

Наявність такого суттєвого пробілу у законодавчому регулюванні та чисельні факти неоднозначного застосування наявних законодавчих норм не спонукали до цього часу Уряд виступити з відповідною законодавчою ініціативою. Водночас, цю проблему запропонував вирішити депутат А. Деркач у проекті Закону про внесення змін до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (щодо альтернативної (невійськової) служби громадян України, для яких виконання військового обов'язку суперечить їх релігійним переконанням), реєстр. № 2034а [27].

Обмеження у проведенні мирних зібрань релігійного характеру

У ч. 5 ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» залишається чинною застаріла норма про необхідність отримання дозволів у місцевої влади за 10 днів до бажаної дати проведення публічного мирного заходу релігійного характеру. Очевидно, що така норма про дозвільний порядок публічних мирних зібрань релігійного характеру суперечить положенням ст. 39 Конституції України, де закріплено повідомний порядок їх організації. При цьому ст. 24 Основного Закону гарантує рівність конституційних прав і свобод громадян, без дискримінації за релігійною ознакою.

До того ж, положення ст. 39 Конституції України були розтлумачені Конституційним Судом України у рішенні № 4-рп/2001 від 19.04.2001 року, в якому наголошено:

«Право громадян збиратися мирно... є однією з конституційних гарантій права громадянина на свободу свого світогляду і віросповідання, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» [28].

Незважаючи на це, в заявах і рішеннях посадових осіб місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування досі зустрічаються посилання на вимоги щодо необхідності отримання дозволів на публічні релігійні заходи.

Більш того, інколи ці вимоги з боку місцевої влади стосуються не лише вуличних мирних зібрань віруючих громадян, але й їх повсякденної релігійної діяльності в орендованих

приміщеннях. Це приклад того, як застарілі або нечіткі законодавчі норми стають спокусою для надмірного державного контролю, обмежень свободи релігійних організацій або, навіть, корупції.

Відтак, згадані положення Закону потребують якнайшвидшого приведення у відповідність до Конституції України та міжнародних стандартів.

Рекомендації

1. Кабінету Міністрів України доручити Міністерству закордонних справ України разом з Міністерством юстиції України, а також релігійним об'єднанням і правозахисним організаціям забезпечити своєчасне інформування міжнародних інституцій (ООН, ОБСЄ, Рада Європи, Європейська Комісія та інших) щодо фактів переслідувань, дискримінації та інших злочинів на релігійному ґрунті проти цивільного населення на окупованих проросійськими сепаратистами територіях Донецької та Луганської областей, а також в незаконно анексованому Криму.

2. Кабінету Міністрів України доручити Міністерству культури України разом із Міністерством оборони України та Міністерством соціальної політики України із залученням Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій розробити подати до Парламенту проект закону про забезпечення конституційного права громадян на заміну військового обов'язку під час мобілізації альтернативною (невійськовою) службою поза межами будь-яких військових формувань та без будь-якої дискримінації, в тому числі на підставі належності до зареєстрованих чи незареєстрованих релігійних громад, наявності чи відсутності у визначеному Урядом переліку відповідних віровчень.

3. Кабінету Міністрів України доручити Міністерству культури України із залученням Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій розробити та подати до Парламенту проект закону про внесення змін до ч. 5 статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» з метою приведення її у відповідність до статті 39 Конституції України, міжнародних стандартів і загальної практики проведення мирних зібрань іншими інститутами громадянського суспільства.

[Максим ВАСІН](#) , виконавчий директор Інституту релігійної свободи

Посилання на джерела:

1. Розділ підготував [Максим Васін](#), виконавчий директор Інституту релігійної свободи (Київ).
2. Наказ Міністерства культури України від 13 березня 2015 року № 126 «Щодо підготовки та затвердження статистичного та інформаційного звітів за 2014 рік з питань релігій та державно-конфесійних відносин»: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/401816>
3. Васин М. С. Религиозная карта Крыма – инфографика: <http://mvasin.org.ua/2014/04/459>
4. Терміни проведення опитування: 1–17 лютого 2015 р. Вибірка репрезентує доросле населення. Загалом було опитано 25 000 респондентів (по 1000 на область). Помилка репрезентативності дослідження: для національних показників – не більше 0,9%, для обласних – не більше 3,1%: http://ratinggroup.com.ua/upload/files/RG_religion_report_042015.2.pdf
5. Васин М. С. Підсумки 2014 року. Донбас і Крим: нові виклики для релігійної свободи: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1496:1&catid=37:art&Itemid=64
6. «When God becomes the weapon». Report on persecution based on religious beliefs in the armed conflict in Eastern Ukraine: <http://www.iphronline.org/ukraine-when-god-becomes-the-weapon-20150508.html>
7. The international news channel VICE News. Secret Protestant Churches in Donetsk: Ukraine's Religious War // <https://www.youtube.com/watch?v=mhEe2PSaEW0>
8. Тільки 1% релігійних організацій Криму перереєструвалися за законами Росії: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1543:1&catid=34:ua&Itemid=61
9. Хронологія терору: бойовики «ДНР» і «ЛНР» переслідують християн Донбасу // http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1456:1&catid=34:ua&Itemid=61
10. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Report on the human rights situation in Ukraine, 15 February 2015: <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/9thOHCHRreportUkraine.pdf>
11. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Report on the human rights situation in Ukraine, 15 May 2015: <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/HRMMUReport15May2014.pdf>
12. Канал Anna News. Захарченко отвечает на вопрос представителя церкви: https://www.youtube.com/watch?v=hlm_eqhkd38
13. Каповська Н. Інформаційний простір АР Крим як складова загальноукраїнського інформаційного простору: проблема співвідношення // 2008 рік: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/July08/02.htm>
14. Щоденні оновлення від Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні: <http://www.osce.org/uk/node/155856>
15. Annual Report on Freedom of Religion or Belief in 2014 by the European Parliament Intergroup on Freedom of Religion or Belief and Religious Tolerance, presented on 3 June 2015 in Brussels: <http://www.religiousfreedom.eu/file/2015/06/2014-Intergroup-Report-FINAL.pdf>
16. Наказ Міністерства оборони України № 40 від 27.01.2015 «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах

України»: http://www.mil.gov.ua/content/other/MOU40_2015.pdf

17. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження зміни до національного класифікатора України ДК 003:2010» від 18.11.2014 р. № 1361:

http://consultant.parus.ua/doc_view.asp?rx=09DDU3c9ca99690af59316ca5546f4cafc4b6

18. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах), реєстр. № 1153 від 02.12.2014 р.: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52590

19. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання діяльності священнослужителів (капеланів) в органах та установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України» № 419-VIII від 14.05.2015 р.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/419-viii>

20. Закон України «Про внесення зміни до статті 266 Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування нерухомості релігійних організацій» № 420-VIII від 14.05.2015 р.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/420-viii>

21. Рада ухвалила закон про суспільне мовлення: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26910064.html>

22. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 13.11.2014 р. у справі № 183/6316/14:

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41351969>

23. Вирок Володимирецького районного суду Рівненської області від 13.03.2015 р. у кримінальній справі № 556/127/15-к: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43079332>

24. Ухвала Апеляційного суду Рівненської області від 28.05.2015 року по кримінальному провадженню за № 12014180050000848: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44605099>

25. Постанова Харківського окружного адміністративного суду від 11.06.2015 р. у справі № 820/5487/15: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45105474>

26. Вирок Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 03.04.2015 р. у провадженні № 1-кп/0285/107/15: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1584:1&catid=66:court&Itemid=93

27. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (щодо альтернативної (невійськової) служби громадян України, для яких виконання військового обов'язку суперечить їх релігійним переконанням), реєстр. № 2034а від 05.06.2015 р.: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55495

28. Рішення Конституційного Суду України № 4-рп/2001 від 19.04.2001 р.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01>

Підпишіться на сторінку ІРС в [Facebook](#) і [Twitter](#) – експертний погляд на законодавство і релігійне життя в Україні та світі.

Інститут релігійної свободи, Київ

www.irs.in.ua